

A SIKETFAJD (TETRAO UROGALLUS) ELŐFORDULÁSA VAS MEGYE NYUGATI HATÁRVIDÉKÉN

Csaba József

A siketfajdot LAMBRECHT (1912), már a diluvialis fauna fosszilis madáranyagából kimutatta hazánk területéről. Csontmaradványai előkerültek a Borsod megyei Balla, Istállókő, Peskő és még egynéhány más barlangunkból is (JÁNOSSY, 1954, 1962)

CHERNEL (1899) szerint: „Ősi hazája, úgylátszik, az orosz alföld volt s az erdők pusztulásával húzódott az idők folyamán a hegységek magasabb részeibe annyira, hogy manapság már a sík területen ritka s egyenesen a magasabb hegyvidék jellemző szárnyasává vált. Különösen a magas- és középhegységek keresztes és nemes fenyő erdőit kedveli, melyek kisebb-nagyobb tisztásokkal, bokros aljú, kopottas, kevert állományú, nedves talajú részletekkel, fiatal és százados fákkal egyaránt váltakoznak s a mi a fő: különféle erdei bogyókkal, legkivált áfonyával (*Vaccinium myrtillus* és *Vitis idea*), málnákkal stb., nemkülönben forrásokkal bővelkedik.”

Múlt század végén, a történeti Magyarország területén, Beszterce-Naszód, Bihar, Brassó, Csik, Fogaras, Gömör-K-Hont, Háromszék, Hunyad, Krassó-Szörény, Liptó, Máramaros, Maros-Torda, Sáros, Sopron, Szeben, Szepes, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Trencsén, Turóc, Udvarhely, Vas és Zólyom vármegyékben még előfordult, de főleg az Északkeleti- és az Erdélyi-Kárpátokban (CHERNEL, 1899).

Vas megyei előfordulását igazoló legrégebbi adatunk a XVII. századba nyúlik vissza. Abban az időben a BATHYÁNYAK németújvári központját részben Körmend és tartománya látta el élelemmel. SOMOGYI ANDRÁS tisztartó 1609. január 17-én innen keltezett levelében a következőket írta gazdájának: „Nagsodnak küldettem Eőts faid Madarakath igen Szép frisseketh, Ha teőb szikseges teőbbet is kildhetunk.” (CSABA, 1967). E madarak pontos lelőhelye nem ismeretes, de feltehető, hogy nem Körmend határában, hanem az Alsó-Őrség jobbra összefüggő nagy erdejében kerültek kézre. A XIX. század elején azonban már eltűntek erről a vidékről, mert NEMES NÉPI SZAKÁLY GYÖRGY 1818-ban nem említi „Eőrség leírása” c. kéziratos munkájában, holott abban elég részletesen foglalkozott az Őrség madárvilágával (CSABA, 1955).

A XVII. század elejétől a XIX. század második feléig terjedő időből nincs adatunk a siketfajd Vas megyei előfordulásáról. CHERNEL KÁLMÁN (1877) nem említi Kőszeg és vidéke madarai között, de MADARÁSZ (1899 – 1903) sem Vas megyéből. Viszont CHERNEL ISTVÁN (1898) szerint az addig ritkaság számba menő siketfajd 1880 körül kezdett szaporodni Stájerország és Alsó-Ausztria felől az akkori Vas megye burgenlandi részén úgy, hogy a Kőszegi-hegységben is megjelentek.

CHERNEL (1903) néhány év múlva azt írja, hogy „Sopron és Vas megyében mintegy 25 év előtt kezdett mutatkozni. Azóta évről évre mindinkább szapo-

rodott s elterjedt, úgy, hogy ma már a Fraknói-Rozália és Soproni-hegységben, a Kőszegi-Borostyánkői-hegycsoportban, az Őrség-hegyein mindenütt elszaporodott, sőt helyenként, szép számmal él". (Őrség alatt Felső-Őrség értendő.)

SCHENK és HORVÁTH (1958) a siketfajd Vas megyébe történt betelepülésének időpontját szintén az 1880-as években jelölte meg.

Figyelmet érdemel még a *Vadász-Lap* (1899) híradása, mely szerint a Vas megye nyugati határhegységeiben „bámulatosan elszaporodtak. Felső-Eőr, Pinkafő, Vörösvár községekhez tartozó erdőkben és a többiekben is, ma már mindenütt állandó vad a siketfajd s egyik-másik helyen olyan jó dürgések vannak tavasszal, akárcsak a közeli Stájerország havasain”.

Hasonlóan értékes adatokat tartalmaz KLOBUSICZKY (1899) cikke a rábolti birtokhoz tartozó 20 000 kh vadászterületről, ahol 1893 körül csak ritkán mutatkozott egy-egy ♀, de rövid hat év alatt annyira elszaporodtak, hogy egy dürgési idényben 8–12 kakas kerülhetett lelövésre.

A következőkben községek szerint részletezve, időrendben ismertetjük a siketfajd előfordulási és kézre kerülési adatait Vas vármegye nyugati határvidékének úgy jelenlegi, mint az időközben Ausztriához és Jugoszláviához csatolt korábbi területéről.

1. Őrség

1609: első adatunk Vas megyei előfordulásáról (CSABA, 1955).

2. Kőszeg

1883-ban lőttek egy példányt a hegyekben (CHERNEL, 1886). 1897. II. 13-án fajdcapat a havas hegyekben; 1899. II. 3-án a Vöröskeresztnél egy ♂; 1900. I. 15-én Zeigernél fenyőről elrepült egy ♂ (CSABA, 1967). 1905. X. havában az országút mellett egy ♀; 1906. VIII. 3-án az Alsó-erdőben egy ♀ (CHERNEL, 1907). 1906. XI. 18-án a Sváb-allén egy ♂ (CSABA, 1967). 1906. XII. 22-én ugyanott ♂ tollai (CHERNEL, 1907). 1909. II. 23-án a szőlőskertekkel határos erdőrészen egy ♂ (CSABA, 1967). 1913. X. 18-án az Alsó-erdőben 1 ♂ (CHERNEL, 1917). 1919. IV. 17-én 1 ♂; 1920. III. 18-án Felső-erdőn két régi dürgőhely; 1920. III. 22-én Vöröskereszt közelében fürdésük helye; 1921. IX. 26-án a Vöröskereszt tájékán 2 ♀ ♀ és 1 ♂ (CSABA, 1967). 1963. IV. havában Írott-kőnél 1 példány (velemi erdőőr szóbeli közlése).

3. Lockenhaus (Léka)

1885. VIII. 27-én egy öreg ♀ löve, mely HUSZTHY gyűjteményébe került (FRIDVALDSZKY, 1891; AUMÜLLER, 1967). 1894-ben löve; 1898: évenként fészkel úgy, hogy néhány év alatt rendes állományra van kilátás (CHERNEL, 1898). 1899-ben dürgését észlelték (KLOBUSICZKY, 1899). 1909. V. 12-én egy vadász 6 példányt ejtett el; 1919. XII. 17-én 1 ♂; 1920. III. 6-án 1 példány (CSABA, 1967).

4. Markt-Allhao (Alhó)

1890-ben itt elejtett ♂ a szombathelyi Savaria Múzeumba került (CSABA, 1964).

5. Bernstein (Borostyánkő)

1897-ben talált 1 tojás a Savaria Múzeum gyűjteményébe került. 1898: évenként fészkel úgy, hogy néhány év alatt rendes állományra van kilátás (CHERNEL, 1898). 1903. IV. 28 és 29-én nem dürgött, de nyomukat CHERNEL megtalálta; 1909. V. 12-én 3 példány lőve (CSABA, 1967). 1915. IV. 30-án 1 ♂ + 1 ♀; a ♂ elejtve (CHERNEL naplója).

6. Rechnitz (Rohonc)

1898: évenként fészkel úgy, hogy néhány év alatt rendes állományra van kilátás (CHERNEL, 1898). 1899-ben észlelték, de nem volt dürgés (KLOBUSICZKY, 1899). 1900. XI. 17-én erdei vadászaton 3 példányt láttak (CSABA, 1967). 1925-től 1935-ig költött (F. PAULY főerdész szóbeli közlése).

7. Markt-Neuhodis (Városhodász)

1898: évenként fészkel úgy, hogy hamarosan rendes állomány várható (CHERNEL, 1898). 1925-től 1935-ig költött (F. PAUY szóbeli közlése).

8. Oberwart (Felsőőr)

1898-ban Felsőőr vidékén rendes állománya van, és dürgés alatt rendszeresen vadásszák (CHERNEL, 1898). 1899-ben előfordulások és dürgések (KLOBUSICZKY, 1899). 1899-ben állandóan költő (*Vadász-Lap*, 1899). 1900-ban ERDŐDY GYULA 2 ♂♂-et lőtt s ezzel befejezte évi vadászatát, mely alatt összesen 20 kakast ejtett el (*Vas vármegye*, 1900). 1925-től 1935-ig fészkel; 1962-ben 2 ♂♂-et lőttek (F. PAULY szóbeli közlése).

9. Bozsok

1899-ben észlelték, de még nem volt dürgés (KLOBUSICZKY, 1899). 1963 nyarán a Sötét-völgy erdőrészen 1 – 1 ♂ + ♀ mutatkozott (velemi erdőőr szóbeli közlése).

10. Pinkafeld (Pinkafő)

1899-ben előfordulások és dürgések (KLOBUSICZKY, 1899). Az 1899. évben állandó költő (*Vadász-Lap*, 1899). 1925-től 1935-ig költött (F. PAULY szóbeli közlése). 1930-ban több példány dürgött (in litt. THIRINGER J.). 1942-ben fészkelve találták (F. PAULY szóbeli közlése).

11. Rotenturm (Vasvörösvár)

1899-ben dürgött (KLOBUSICZKY, 1899). 1899: állandó költő (*Vadász-Lap*, 1899). 1916. IV. 25-én 1 ♂ lőve (CSABA, 1967).

12. Koh-Fidisch (Gyepűfüzes)

1899-ben előfordult, sőt dürgött is (KLOBUSICZKY, 1899).

13. Neuberg (Újhegy)

1899-ben előfordulások és dürgések (KLOBUSICZKY, 1899).

14. Stegersbach (Szentelek)

1899-ben előfordulások és dürgött is (KLOBUSICZKY, 1899).

15. *Kukmìrn (Kukmér)*

1899-ben előfordulásuk megfigyelve, sőt dürgésük is észlelve (KLOBUSICZKY, 1899).

16. *Rauchwart (Rábort)*

1899-ben dürgésük észlelve (KLOBUSICZKY, 1899). 1900. IV. 26 és 27-én 1–1 ♂ megfigyelve (CSABA, 1967).

17. *St. Mihael (Pusztaszentmihály)*

1899-ben előfordulások és dürgések (KLOBUSICZKY, 1899).

18. *Eisenhütte (Kisvaskút)*

1899-ben előfordulások és dürgések (KLOBUSICZKY, 1899).

19. *Güssing (Németújvár)*

1899-ben észlelték, de még nem volt dürgés (KLOBUSICZKY, 1899).

20. *Punitz (Pónic)*

1899-ben előfordult, de még nem dürgött (KLOBUSICZKY, 1899).

21. *Neustift b.G. (Újtelep)*

1899-ben előfordulások és dürgések (KLOBUSICZKY, 1899).

22. *Rohr i.Bg. (Nád)*

1899-ben előfordulások és dürgött is (KLOBUSICZKY, 1899).

23. *Csákánydoroszló*

1900 körül 1 ♀ elejtve; 1932 őszén Felső-erdőn mutatkozott 1 ♂ (CSABA, 1964). 1936-ban a Felső-erdőn 2 példány (TÖRŐ I. szóbeli közlése). 1944. IV. 4-én tévedésből a Várkertben elejtettek 1 ♀-t (CSABA, 1964).

24. *Holzschlag (Vágod)*

1903. XII. 11-én 1 ♂ löve, mely a szombathelyi múzeumba került (CSABA, 1964).

25. *Vasszentmihály*

1910 körül 4 ♂♂-et lőttek (SÜTŐ J. szóbeli közlése). 1912. év III. havában PORPÁ CZY K. lőtt 1 ♀-t (in litt. THIRINGER J.). 1932-ben 1 ♀ észleltek (SÜTŐ J. szóbeli közlése).

26. *Szentgotthárd*

1910 körül SZPORN Y KÁROLY főerdész évente adott ki lelövési engedélyt (in litt. THIRINGER J.). 1929-ben itteni előfordulását FROMM G. említi (FROMM, 1929).

27. *Ivánc*

1910-es években BUTTER J. fővadász fészket talált 10 tojással, melyeket kikeltetett és a fácán nagyságú fajtákat az ivánci erdőn szabadon engedte; 1919. III. havában 1 ♂, VII-ban pedig 1 ♀ 8 fogoly nagyságú csirkéjével mutatkozott (in litt. THIRINGER J.). 1932-ben 1 ♀-t láttak (CSABA, 1955). 1955-ben az állományt 4 db-ra becsülték (GYÖRGY, 1957).

28. Felsőszölnök

Az 1914. és az 1915. években a vegyes állományú (bükk, luc- és erdeifenyő) erdőben 5–6 ♂♂, valamint 10–12 ♀♀ naponta volt látható a reggeli és a késő délutáni órákban; költöttek is (F. PAULY szóbeli közlése).

29. Kőszegdoroszló

1916. XII. 17-én 1 ♀-t lőttek (CSABA, 1967).

30. Velem

1920-ban ágkupac mellett 5 tojását találták (WEISENBECK J. ny. főerdész szóbeli közlése). 1935-ben a Hosszúvölgyben ♂-et lőttek; 1938. XII. 26-án 1 ♂-et lőttek a Szent-Vid kápolna mellett (velemi erdőőr szóbeli közlése).

31. Lukácsháza

1920. X. elején 1 ♀ a táviróhuzalnak repült (CHERNEL, 1922).

32. Boreča (Borháza)

1920. III. havában észlelték (CSABA, 1943, 1966).

33. Gaas (Pinkakertes)

1920-as években gyakran láttak ♀♀-et (in litt. THIRINGER J.).

34. Cák

1921. I. 13-án 1 ♀ észlelve (CSABA, 1967).

35. Buchschacken (Őribükkösd)

1925 és 1935 közötti években költött (F. PAULY szóbeli közlése).

36. Riedlingsdorf (Rödöny)

1925-től 1935-ig költött; 1927. IV. 10-én 1 ♂ elejtve (F. PAULY szóbeli közlése).

37. Schreibersdorf (Buglóc)

1925-től 1935-ig költött (F. PAULY szóbeli közlése).

38. Wiesfleck (Újrétfalva)

1925 és 1935 között költött (F. PAULY szóbeli közlése).

39. Weinberg (Borhegy)

1925 és 1935 közötti években költött (F. PAULY szóbeli közlése).

40. Goberling (Gáborfalva)

1925 és 1935 között költött (F. PAULY szóbeli közlése).

41. Althodis (Óhodász)

1925-től 1935-ig költött (F. PAULY szóbeli közlése).

42. Szentpéterfa

1930-ban 1 ♀ mutatkozott (in litt. THIRINGER J.).

43. Nádasd

1930-ban 1 ♀-t lőttek (in litt. THIRINGER J.).

44. Nemesmedves

1932-ben 1 ♀-t láttak (SÜTŐ J. szóbeli közlése).

45. Kustanovci (Gesztenyés)

1934. XI. havában lőttek 1 ♀-t (CSABA, 1966).

46. Szalafő

1939 nyarán 2 ♂♂ mutatkozott; 1940-ben szarvasbögés idején 3 ♂♂-et és 1 ♀-t észlelt GYÖNGYÖS-HALÁSZI TAKÁCS (1940). 1940-ben összesen 5 ♂♂ és néhány ♀♀ mutatkozott; 1941 VIII. 16-án 1 öreg ♂ és 1 öreg ♀ társaságában 2 db, fácán nagyságú fiatal; ugyanezen évben, egy más alkalommal 5 összetartó csirke volt látható; szétszórtan talált tollakból és a beszállófák alatti ürülékekből pedig 50–60 siketfajd jelenlétére lehetett következtetni (GYÖNGYÖS-HALÁSZI TAKÁCS, 1941). Az 1945. évi becslés szerint 37 példány volt az állomány (CSABA, 1955). 1946 tavaszán 7–8 ♂♂ dürgött (in litt. THIRINGER J.). 1948 nyarán számukat 150-re becsülték (GYÖRGY, 1957). 1952. VII. 23-án egy beteg ♂-et fogtak, mely még aznap elpusztult (TRUMMER R. erdész szóbeli közlése). 1951. és 1954. év között 3 fészket találtak 9, 12 és 6 tojással (GYÖRGY, 1957). 1953 körül a becslés szerinti állomány 43 példány volt (KRONEKker ker. vez. erdész szóbeli közlése). 1955. VIII. 21-én a szőlőskerti rét melletti szálaserdőben mutatkozott egy siketfajdesalád; HORVÁTH erdőőr is többször látott ez időben öreg fajdokat és csirkéket; szerinte 1955 nyarán a legtöbb fajd a Nyúzó-völgy két oldalán költött és 8–10-re becsülte az ott fészkelők számát; az 1955. évi állomány 35–50 példányból állott (GYÖRGY, 1957). 1960-ban 6–10 db-ra tehető az itt tartózkodók száma (GYÖRNY, 1964).

47. Rábagyarmat

1935. V. 1-én 1 ♂-et láttak; június havában fészket találtak, melyet a tojáshéjak tanúsága szerint a csirkék már elhagytak; 1936 júniusában 1 öreg ♂-et láttak (in litt. THIRINGER J.)

48. Kondorfa

1940-es évek elején 2 fiatal mutatkozott (in litt. THIRINGER J.). 1955 májusában egy elhullott ♂-et találtak; ebben az évben számukat 5–6 példányra becsülték (GYÖRGY, 1957).

49. Dolenci (Dolány)

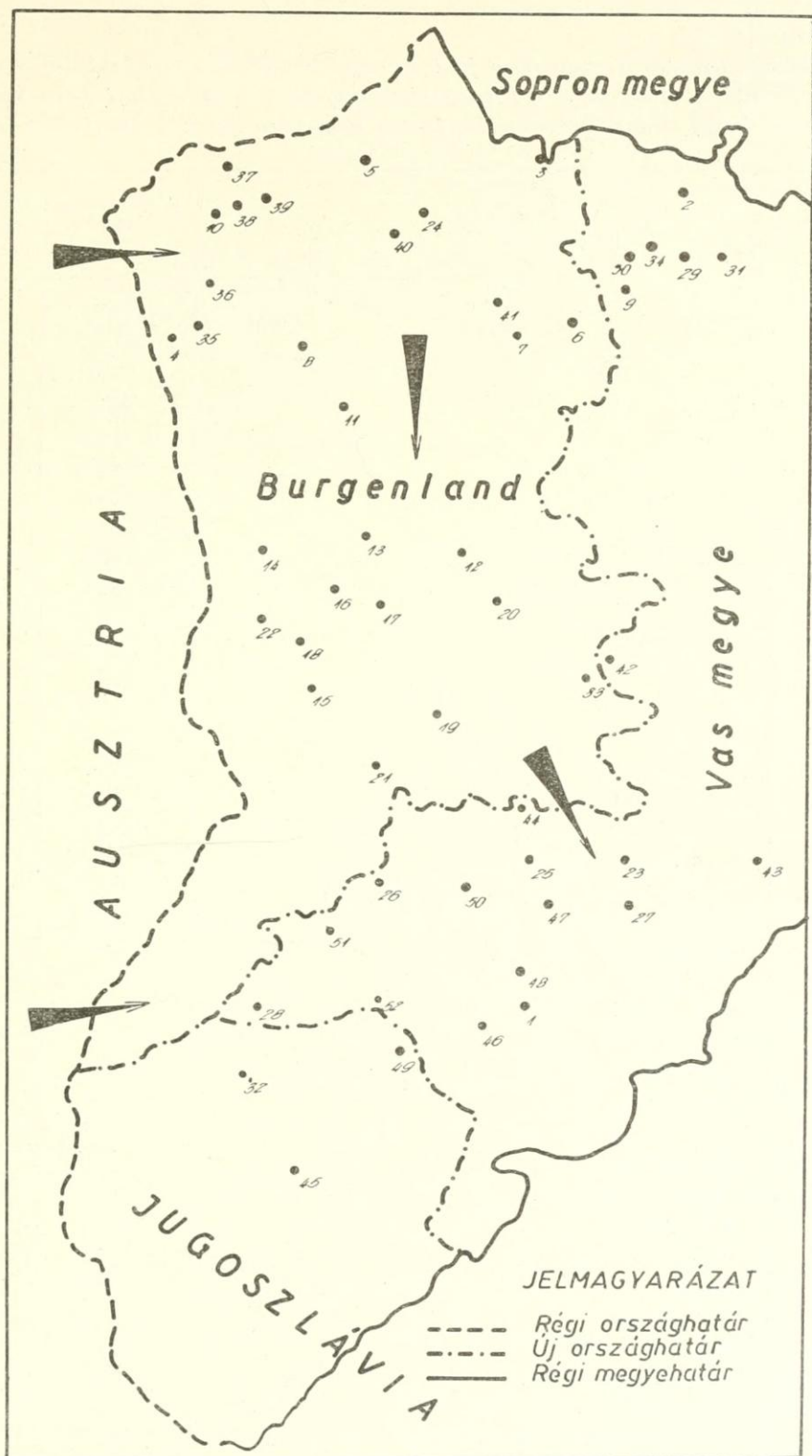
1941–1945 között néhányszor mutatkozott 1–1 példány (CSABA, 1966).

50. Magyarlak

1955-ben a becslés szerinti létszám 3–4 példány volt (GYÖRGY, 1957).

51. Szakonyfalu

1955-ben számukat 8–10-re becsülték (GYÖRGY, 1957).

22. ábra. A siketfajd előfordulása Vas megye nyugati határvidékén
 Abb. 22. Das Vorkommen des Auerhuhnes im westlichen Teil des Komitates Vas

3. táblázat

A térképvázlaton feltüntetett, számokkal jelölt községek, valamint a siketfajd első és utolsó észlelései – Tabelle 3. Die auf der Kartenskizze angeführten und mit Ziffern bezeichneten Gemeinden, sowie die ersten und letzten Beobachtungen des Auerhuhns

A község Der Gemeinde		A siketfajd észlelésének éve Beobachtungsjahr des Auerhuhns	
száma Nummer	neve Name	első erstes	utolsó letztes
1	Órség	1609	
2	Kőszeg	1883	1963
3	Lockenhaus (Léka)	1885	1920
4	Markt-Allhao (Alhó)	1890	
5	Bernstein (Borostyánkő)	1897	1915
6	Rechnitz (Rohonc)	1898	1935
7	Markt-Neuhodis (Városhodász)	1898	1935
8	Oberwart (Felsőőr)	1898	1962
9	Bozsok	1899	1963
10	Pinkafeld (Pinkafő)	1899	1942
11	Rotenturm (Vasvörösvár)	1899	1916
12	Koh-Fidisch (Gyepűfüzes)	1899	
13	Neuberg (Újhegy)	1899	
14	Stegersbach (Szentelek)	1899	
15	Kukmirn (Kukmér)	1899	
16	Rauchwart (Rábort)	1899	1900
17	St. Mihael (Pusztaszentmihály)	1899	
18	Eisenhütte (Kisvaskút)	1899	
19	Güssing (Németújvár)	1899	
20	Punitz (Pónic)	1899	
21	Neustift b.G. (Újtelep)	1899	
22	Rohr i. Bg. (Nád)	1899	
23	Csákánydoroszló	1900	1944
24	Holzschlag (Vágod)	1903	
25	Vasszentmihály	1910	1932
26	Szentgotthárd	1910	1929
27	Iváne	1910	1955
28	Felsőszölnök	1914	1915
29	Kőszegdoroszló	1916	
30	Velem	1920	1938
31	Lukáesháza	1920	
32	Boreča (Borháza)	1920	
33	Gas (Pinkakertes)	1920	
34	Cák	1921	
35	Buchsacken (Őribükkösd)	1925	1935
36	Riedlingsdorf (Rödöny)	1925	1935
37	Schreibersdorf (Buglóc)	1925	1935

A község Der Gemeinde		A siketfajd észlelésének éve Beobachtungsjahr des Auerhuhns	
száma Nummer	neve Name	első erstes	utolsó letztes
38	Wiesfleck (Újrétfalva)	1925	1935
39	Weinberg (Borhegy)	1925	1935
40	Goberling (Gáborfalva)	1925	1935
41	Althodis (Óhodász)	1925	1935
42	Szentpéterfa	1930	
43	Nádasd	1930	
44	Nemesmedves	1932	
45	Kustanovci (Gesztenyész)	1934	
46	Szalafő	1939	1960
47	Rábagyarmat	1935	1936
48	Kondorfa	1940	1955
49	Dolenci (Dolány)	1941	1945
50	Magyarlak	1955	
51	Szakonyfalva	1955	
52	Orfalva	1955	

52. Orfalva

1955. évi becslés szerinti létszám: 10 – 15 példány (GYÖRGY, 1957).

Itt említjük meg, hogy a siketfajd Vas megye szomszédságában, a *Soproni-hegységben* is előfordult: 1886-ben 1 ♀ elejtve; pár év múlva már rendszeres dürgés volt; 1924-ben megfigyelve; 1927-től ismét rendszeresen mutatkozott, s ettől kezdve minden évben volt dürgés; 1930-ban 3 elhullott ♂♂-et találtak, s akkor számuk erősen megritkult úgy, hogy szórványosan mutatkozott, 1–1 példány; 1952-ben a Hidegvíz-völgyben láttak egyet; 1933. V. 31-én Brennbergbánya közelében fészket találtak friss tojáshéjakkal, melyekből csirkék keltek (GYÖRGY, 1962). 1905. évben a *Vadász-Lap* a következő hírt közölte (p. 242): „Sopron város közvetlen közelében az utolsó 10 évben jelentősebb fenyegetésekkel végeztek, ezért a siketfajdok is elszaporodtak, nyilván a Rozália-hegységből húzódtak le”.

A siketfajd Vas megye nyugati határvidékére történt betelepítését, ottani elterjedését kutatva, e területet három részre osztva kell vizsgálnunk.

- I. Rotenturmtól (11) északra eső *felső*,
- II. Rotenturm és Neustift (21) közötti *középső*, és
- III. Neustifttől délre eső *alsó* területre.

A XVII. századi őrségi előfordulást figyelmen kívül hagyva, első adataink a felső részre vonatkoznak, ahonnan 1883 és 1890 közötti időből 3, majd 1899-ig terjedő évekből további 7 új községből van adatunk. Itt annyira elszaporodtak, hogy 1899-ben 40 ♂♂ került puszkavégre (*Vadász-Lap*, 1900). Ezt a területet kiterjedt, összefüggő fenyőerdő borítja, melyben bőven megtalálható a fajdok kedvelt eledele a *Juniperus communis*, a *Rubus idaeus*, a *Fragaria vesca* és a *Vaccinium myrtillus* termése. Ezenkívül itt vannak a vizs-

gált terület legnagyobb hegyei is. (Az egyes községek határában: Markt-Allhao 457 m, Markt-Neuhodis 494 m, Rechnitz 496 m, Pinkafeld 507 m, Bozsok 604 m, Bernstein 699 m és Kőszeg-Irott-kő 884 m tengerszint feletti magasságig). Mindezen körülmények kiválóan alkalmassá teszik e vidéket a fajdok betelepülésére. A beszivárgás nyugatról, a szomszédos ausztriai Steiermarkból történt a Pinka mindkét oldalára, keletre egészen Kőszegig.

Innen húzódtak le az alacsonyabb fekvésű középső részre, ahol 1899-ben már 11 község területén észlelték rendes dürgésüket.

A határvidék alsó részébe 1900 és 1910 között északról érkeztek jobbra kóborló példányok Csákánydoroszló, Vasszentmihály, Szentgotthárd és Ivánc területére. Az utóbbi község erdejében 1910-ben fészkeltek is. A másik előretörés nyugatról, Stájerországból történt, s ezek a példányok 1914 és 1915-ben már Felsőszölnökön ugyancsak költöttek. Ez az állomány hamarosan szétszóródott, s ebből származhatott az a néhány kóborló példány, mely Boreča (1920), Nádasd (1930), Nemesmedves (1932), Kustanovci (1934) és Rábagyarmat (1935, 1936) határában mutatkozott. 1939 tavaszán GYÖNGYÖS-HALÁSZI TAKÁCS GYULA a Stájermark Gau-jägermeisterétől arról értesült, hogy az ottani gazdag sikekfajdállomány erősen megcsappant, és alig maradt belőle számottevő mennyiség. Egyben e jelenséget a fajdok kelet felé történt vándorlásával magyarázta. Szerinte Magyarországon tűnnek majd föl. Azt is megjósolta, hogy rövidesen a szalafői erdőben is mutatkoznak. Valóban, még abban az esztendőben megjelentek Szalafőn az első ♂♂-ek, majd következő évben további ♂♂-ek és néhány ♀♀. 1941-ben pedig csirkék is voltak láthatók. Az utóbbi esztendőben e terület állományát a talált tollak mennyiségéből és a beszállófák alatti ürülékekből 50 – 60 példányra becsülték. Az itt költő fajdok megfelelő kíméletben részesültek, sőt REVERENCICS KÁROLY, az erdő tulajdonosának mérnöke 146 kh védett területet létesített részükre, ahol számuk 1948-ban már 150-re szaporodott. Ebből az állományból származott az a néhány kóborló példány is, amely utoljára Kondorfa (1940), Dolinc (1941), Csákánydoroszló (1944), valamint Magyarlak, Szakonyfalu, Orfalu és Ivánc községek erdejében (1955) mutatkozott.

Sajnos, miként Vas megye nyugati határvidékének más részéről, így Magyarország utolsó fészkelőhelyéről, Szalafőről is hamarosan eltűntek az ott zárt állományban költött sikekfajdok. Megmentésük érdekében GYÖRBY JENŐ a Madártani Intézet ornitológusa 1960-ban a helyszínen tanulmányozta a lehetőségeket, s ennek alapján az Intézet javasolta az erdő védetté nyilvánítását. Hasonló javaslatot tett JÁVORKA SÁNDOR botanikai szempontból. Az Országos Természetvédelmi Tanács támogatta az ügyet, de az érdekelt birtokosok ellenállása miatt a védettség nem történt meg (CSABA, 1961, 1962). A Szombathelyi Állami Erdőgazdaság a korábbi erdőterületből kijelölt 13 ha rontott erdőrészt (40/a + b + c. sz.), melyben 1966 óta tilos a vadászat és a fakitermelés. Ennek a 40 – 50 éves fákkal borított erdőnek 30%-a erdeifenyő, 15%-a nyír, 10%-a nyár, 20%-a kocsányos tölgy, 20%-a gyertyán és 5%-a bükk; jellemző aljnövényzete pedig boróka, kányabangita és csarab. A késői intézkedés az egyébként is kicsi területtel már nem oldja meg a sikekfajdok ismételt meghonosítását.

REMETE FERENC vadászati felügyelő (in litt.) szerint a sikekfajd egykori szalafői élőhelye 279 – 322 m tengerszint feletti magasságban terül el és 560 kh-at tesz ki. Faállománya: 7% kocsányos tölgy, 3% kocsánytalan tölgy, 3% bükk, 7% gyertyán, 3% nyír, 3% lucfenyő, 74% erdeifenyő; bokorfái: mogyoró, kányabangita, kutyabenge, boróka, kökény és galagonya; aljnövény-

zetében kisebb mértékben megtalálható még a fekete és a vörös áfonya és a málna is.

A siketfajd betelepülésének okáról általában egyezők a vélemények. Már BOBACK (1952) is megállapította, hogy jobbára állandó madár, mely hosszú ideig nem távozik kiválasztott tartózkodási helyéről, ha ott nem zavarják és elegendő táplálékot talál. Előfordul azonban, hogy elhagyja azt, és messze elkóborol az erdőirtás, szárazság, táplálékhiány, hosszas zavarás és a nemi aránytalanság miatt. KERSCHAGL-ra hivatkozva megemlíti, hogy néha megszire elvándorol; így pl. egy Salzburg mellett megjelölt ♂, a Morva-erdőben került lelövésre.

Helytálló THIRINGER (in litt.) megállapítása is: „Az én elméletem a siketfajd nyugatvasmegyei előfordulásáról az volt és ma is az, hogy a beszivárgás Stájerország felől mindig akkor volt erősebb, ha ott az állomány túlszaporodott, vagy pedig természeti behatás folytán a táplálkozási lehetőségek csökkentek”.

Az említett okok miatt kóborlásuk, vándorlásuk során néha nemcsak szórványosan, de nagyobb számban hozzánk érkező példányok itt – különösen a burgenlandi és az őrségi (Szalafő), az akkor még részben ősi állapotban levő, régi módon kezelt erdőkben megfelelő biotópot találva – visszamaradtak, és zárt állományban rendszeresen költöttek. Amint azonban a kedvező körülmények megváltoztak; a siketfajdok Vas megye nyugati határvidékén sem költöttek többé, sőt elhagyták e területet úgy, hogy ezen a részen immár évek óta kóborló példány sem mutatkozik.

BOBACK (1952) a siketfajdok pusztulását, megszokott élőhelyük elhagyását több okkal magyarázza. Szerinte tojásait pusztítja a mókus, a sün, a hermelin, a menyét, a görény, a nyest, a borz, a róka, a vaddisznó, a varjak; fiatal és felnőtt példányokat a nagyobb szőrmés dúvadak és a ragadozó madarak. Kárt okoz még az emberek zaklatása, a modern erdőgazdálkodás, az erdei legeltetés, az elvadult kutyák és macskák, erdei tüzek, vihar okozta törések, parazitabetegségek és élősködők. LOVASSY (1927) szerint a fajdok legfőbb gyérítője az erdőirtás, a szálerdők tarvágása s általában a modern erdőkezelés.

Hasonlóan vélekedik THIRINGER (in litt.), amikor azt írja: „Nagyon valószínű, hogy – mint pl. itt Svédországban és Finnországban – a mind intenzívebb erdőgazdálkodás és a vadászat sportjának (?) mind nagyobb elterjedése volt fő oka Vas megyében a siketfajd lassú elfogyásának”. F. PAULY nyug. főerdész szóbeli közlése szerint az általa jól ismert Burgenland középső területére Stájerországból települtek át a siketfajdok s 1925–1935-ig terjedő időben költöttek is, de azóta kipusztultak, mert a parasztek adóhátralékaik rendezése végett sok fát termeltek ki ottani erdőikből, így a siketfajdokat tartózkodási, illetve fészkelőhelyeiken zavarták, s ezért számuk fokozatosan gyérült, amit elősegített az a körülmény is, hogy elszaporodtak a tojásaikat pusztító nyestek, görények, borzok és rókák.

Az állatok kártevéséről hasonló adatokat tartalmaz KLOBUSICZKY (1899) cikke a rábolti birtokhoz tartozó nagyobb vadászterületről, ahol 1893 körül csak ritkán mutatkozott egy-egy ♀, de amikor megfelelő védelemben részesítették a fajdokat és a nagyon elszaporodott fészekrabló rókát, nyestet, kóbor kutyákat és macskákat kiirtották s a hurkozókat féken tartották, a fajdok megtelepedtek, s rövid hat év alatt annyira elszaporodtak, hogy egy-egy dürgési idényben 8–10 kakas kerülhetett lelövésre.

Figyelembe véve a helyi körülményeket és összehasonlítva azokat mások

véleményével, a siketfajd Vas megye nyugati határvidékéről történt eltűnésének okait a következőkben látjuk:

1. Legnagyobb kárt az emberi beavatkozás okozta. Ezt tapasztaltuk a burgenlandi részen, ahol a nagymérvű fakitermeléssel a paraszterdőkől valóssággal kiűzték a fajdokat. Hasonló volt a helyzet utolsó fészkelőhelyükön, a szalafői erdőben is. Az itteni állományt 1948-ban már 150-re becsülték, de miután 1951-ben megindult a rontott erdei fenyvesekben a kitermelés, ezzel kezdetét vette a zaklatás, ami az 1954. évi erdőművelési munkákkal csak fokozódott. Ennek tudható be, hogy ezekben az években már csak három fészket találtak. Később, havazás okozta törések miatt rengeteg fát kellett kitermelni, melynek elszállítása két éven át tartott, s ezzel, valamint a kitermeléssel hosszú időn át zaklatták az állományt, amely végül is elhagyta helyét.

2. Másodsorban, de nagymértékben hozzájárult eltűnésükhöz a dúvadak elszaporodása, kártevése. Úgy a szalafői, mint a rábolti megfelelő élőhelyen is csak azután tudtak elszaporodni a siketfajdok, miután a ragadozókat rendszeresen irtották. Újabban a vadászok erre nem fektettek súlyt, s így mindegyik nagyon sok fészkalj, de fiatal és öreg fajd is elpusztult.

3. Megállapítható volt, hogy éppen azokban az években, amikor egyéb okok miatt úgyis csökkenőben volt az állomány, a vadászok nem védték a siketfajdokat, sőt ellenkezőleg: meggondolatlanul több példányt elejtettek közülük.

4. Betegség is pusztította az állományt. Már GYÖRY (1962) megállapította, hogy 1930-ban a Soproni-hegységben három elhullott ♂♂-et találtak, s akkor ott számuk erősen megcsappant. Később, 1952-ben, Szalafőn egy beteg ♂-et fogtak, mely még aznap elpusztult, majd 1955-ben az őrségi Kondorfán akadtak egy elhullott ♂-re. Ezekre vonatkozólag részletesebb megfigyelések, vizsgálatok nem történtek, így nem tudjuk a pusztulás mértékét, s azt sem, hogy azt bélparaziták, tuberkulózis vagy milyen más betegség okozta.

Az ezentúl esetleg ritkán mutatkozó egy-egy kóborló példánytól eltekintve, a siketfajd Vas megye területére történő újabb betelepedésére csak akkor számíthatunk, ha utolsó fészkelőhelyükön – a szalafői erdőben – az illetékesek az említett akadályokat megszüntetik, s ott olyan életfeltételeket biztosítanak, amelyek állandó tartózkodásukhoz, költésükhöz elengedhetetlenül szükségesek.

Irodalom — Literatur

- A kakas dürgés. (Vadász-Lap, XXI. 1900, 184. p.)
A siketfajd Vas megyében. (Vadász-Lap. XX. 1899, 69. p.)
Aumüller, J. (1967): Die Vogelsammlung Huszthy Edmunds in der Burg Lockenhaus. Wiss. Arbeiten Bgld. 38, 5–75. p.
Boback, A. W. (1952): Das Auerhuhn. (Die Neue Brehm-Bücherei. Heft 86. 55. p.)
Chernel I. (1886): A fajdok elterjedése a Dunántúl nyugati hegyláncában. Vadász-Lap. VII. 355–356. p.
Chernel I. (1898): Vas vármegye állatvilága. Madarak. Magyarország vármegyéi és városai, Vasvármegye, Budapest.
Chernel I. (1899): Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Budapest. 830. p.
Chernel, I. – Brehm A. (1903): Állatok Világa. Madarak. Budapest. II. 678. p.
Chernel, I. (1907): Daten zur Vogelfauna Ungarns. Aquila. XIV. 179–187. p.
Chernel, I. (1917): Daten zur Vogelfauna Ungarns. Aquila. XXIV. 15–24. p.
Chernel, I. (1922): Auerhuhn (*Tetrao urogallus* L.) in der Ebene. Aquila. XXVIII. 1921. 211. p.

- Chernel K. (1877)*: Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja. Szombathely.
- Csaba, J. (1943)*: Ornithologische Daten aus dem Wendgebiet. Aquila. L. 358. p.
- Csaba, J. (1955)*: Ornithological data from Western Hungary from the beginning of the Nineteenth Century. Aquila. LIX – LXII. 1952 – 1955. 470. p.
- Csaba, J. (1955)*: Notes on the Birds of Csákánydoroszló (Western-Hungary). Aquila. LIX – LXII. 1952 – 1955. 201 – 203. p.
- Csaba J. (1961)*: Védetté nyilvánítják-e a szalafői erdőt? Vas Népe, május 18.
- Csaba J. (1962)*: A madárvédelem története és feladata Vas megyében. Vasi Szemle. I. 42 – 53. p.
- Csaba, J. (1964)*: Die Vogelwelt Csákánydoroszló. Savaria, Vas megyei Múzeumok Értesítője. 2. 67 – 84. p.
- Csaba, J. (1964)*: Faunistical data of the bird collection of the destroyed Museum of Szombathely. Aquila. LXIX – LXX. 1962 – 1963. 266 – 267. p.
- Csaba, J. (1966)*: Beiträge zu den Kenntnissen über die Tier- und Pflanzenwelt des Vendgebietes. Savaria, Vas megyei Múzeumok Értesítője. 1965. 3. 41 – 50. p.
- Csaba, J. (1967)*: Madártani adatok Chernel István naplójából. Aquila. LXXIII – LXXIV. 1966 – 1967. 171 – 174. p.
- Csaba, J. (1967)*: A siketfajd utolsó hazai fészkelőhelyén is kipusztult. Búvár. XII. 223 – 224. p.
- Erdődy Gyula gróf fajdkakasvadászatai. Vas vármegye, 1900. május 6.
- Frivaldszky J. (1891)*: Aves Hungariae. Budapest, 197 p.
- Fromm G. (1929)*: Vas vármegye madárvilága. Annales Sabariensis. III. 1927 – 1929. 54 – 69. p.
- Gyöngyös-Halászi Takács Gy. (1941)*: Süketfajdok Vas megyében. Magyar Vadászújság. XLI. 244. p.
- Gyöngyös-Halászi Takács Gy. (1940)*: Süketfajd vándorlása. Magyar Vadászújság. XL. 276. p.
- György, K. (1957)*: The Capercaillie in Hungary. Aquila. LXIII – LXIV. 1956 – 1957. 336. p.
- Györry, J. (1962)*: Das Brüten des Kreuzschnabels, Gimpels, Goldhähnchens und Auerhuhnes in dem Soproner (Ödenburger) Gebirge und deren Bruten in Ungarn. Aquila. LXVII – LXVIII. 1960 – 1961. 134 – 140. p.
- Györry, J. (1964)*: Data on the avifauna of Kőszeg Mountains and the countryside of Szalafő. Aquila. LXIX – LXX. 1962 – 1963. 262. p.
- Horváth, L. (1958)*: Piciformes (in Hungarie [Aves]). Bpest.
- Jánossy, D. (1954)*: Fossile Ornithologie aus der Höhle von Istállóskó. Aquila. LV – LVIII. 1948 – 1951. 205 – 223. p.
- Jánossy, D. (1962)*: Eine fossile Vogelfauna aus den Moustérien-Schichten der Subalyuk-Höhle im Bükk-Gebirge (Nordostungarn). Aquila. LXVII – LXVIII. 1960 – 1961. 176 – 188. p.
- Klobusiczky K. (1899)*: A siketfajdok Vas megye nyugati részében. Vadász-Lap. XX. 127 – 130., 156 – 160. p.
- Lambrecht, K. (1912)*: Fossile Vögel des Borsoder Bükk Gebirges. Aquila. XIX. 270 – 287. p.
- Lambrecht, K. (1912)*: Die fossilen Vögel Ungarns. Aquila. XIX. 288 – 315. p.
- Lovassy S. (1927)*: Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai. Budapest, 895. p.
- Madarász, Gy. (1899 – 1903)*: Die Vögel Ungarns. Budapest, 666. p.
- Schenk J. – Brehm A.*: Állatok Világa, Madarak. Budapest, II. 422 p.
- Siketfajdok Sopronban. Vadász-Lap. XXVI. 1905. 242. p.

Das Vorkommen des Auerhuhnes (*Tetrao urogallus*) im westlichen Teil des Komitates Vas

József Csaba

Die Arbeit bringt die Auerhuhn-Angaben im westlichen Grenzgebiet Ungarns zusammen.